

**PLAN OCHRONY DLA
SPALSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO**

**OPERAT ZAGOSPODAROWANIA
PRZESTRZENNEGO**

Łódź - Warszawa, 2025

Fundusze Europejskie
dla Łódzkiego

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Operat zagospodarowania przestrzennego:
dr hab. Dominik Drzazga
dr Dorota Sikora-Fernandez

Wykonawca prac:

Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska;
ul. Erazma Ciołka 13, 01-445 Warszawa

ZESPÓŁ PARKÓW
KRAJOBRAZOWYCH
WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Plan ochrony dla Spalskiego Parku Krajobrazowego sporządzono na zlecenie
Województwa Łódzkiego – Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Łódzkiego
ul. Solna 14,91–423 Łódź

Fundusze Europejskie
dla Łódzkiego

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Priorytetu FELD 02. Fundusze europejskie dla zielonego Łódzkiego, Działanie FELD.02.15 Bioróżnorodność, typ 4. Opracowanie, aktualizacja dokumentów dla obszarów chronionych lub wdrażanie ich zapisów, programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2021 - 2027.

Spis treści:

1.	WSTĘP.....	5
1.1.	Cel opracowania wraz z ogólną informacją o Planie ochrony.....	5
1.2.	Metodyka i zakres prac.....	5
1.2.1.	Ogólne założenia prac nad Planem ochrony.....	5
1.2.2.	Metodyka i zakres prac w odniesieniu do zagospodarowania przestrzennego	6
1.3.	Zespół autorski	9
1.4.	Ogólna charakterystyka Parku.....	9
2.	OCENA DOTYCHCZASOWEGO STANU ROZPOZNANIA	13
2.1.	Ogólna charakterystyka stanu wiedzy.....	13
2.2.	Zestawienie dostępnego piśmiennictwa oraz ocena zasobów informacji pod kątem ich przydatności do potrzeb Operatu	14

Część I

Charakterystyka i diagnoza stanu

1. WSTĘP

1.1. Cel opracowania wraz z ogólną informacją o Planie ochrony

Operat zagospodarowania przestrzennego (dalej: Operat) będący jednym z sześciu opracowań szczegółowych w ramach Planu ochrony dla Spalskiego Parku Krajobrazowego (dalej: SpPK lub Park), pełni funkcję narzędzia służącego wyznaczeniu kierunków ochrony i racjonalnego użytkowania przestrzeni Parku oraz jego otuliny. Jego opracowanie opiera się na analizie specyficznych uwarunkowań środowiskowych, kulturowych i urbanistycznych, z uwzględnieniem ich znaczenia dla zachowania integralności krajobrazu i ładu przestrzennego tego obszaru. Dokument obejmuje horyzont planistyczny wyznaczony na najbliższe 20 lat. Struktura operatu integruje część diagnostyczną, opisującą aktualny stan zagospodarowania, z częścią strategiczną, w której określono cele ochronne, proponowane działania planistyczne oraz zalecenia do uwzględnienia w dokumentach planistycznych różnych szczebli. Całość tworzy podstawę do prowadzenia polityki przestrzennej zgodnej z potrzebami ochrony przyrody i dziedzictwa kulturowego Parku.

Ustalenia zawarte w niniejszym Operacie będą stanowiły punkt odniesienia dla treści uchwały Sejmiku Województwa Łódzkiego dotyczącej Planu ochrony Spalskiego Parku Krajobrazowego. Dokument ten pełni funkcję analityczno-projektową, dostarczając argumentacji i propozycji niezbędnych do kształtowania ram ochrony oraz zagospodarowania przestrzennego Parku. Należy jednak mieć świadomość, że jego zapisy nie mają charakteru ostatecznego, a treść uchwały przyjętej przez Sejmik może różnić się od przedstawionych tu propozycji. Zmiany mogą pojawić się w wyniku procedur związanych z opiniowaniem, uzgadnianiem oraz konsultacjami społecznymi, które są integralną częścią procesu planistycznego. Dotyczy to w szczególności kwestii związanych z diagnozą zagrożeń, wyborem środków ochronnych, wskazaniem właściwych form ochrony przyrody oraz rekomendacjami do dokumentów planistycznych i strategicznych opracowywanych przez jednostki samorządu terytorialnego. Finalny kształt zapisów może więc zostać dostosowany do wniosków płynących z dialogu społecznego, konsultacji z gminami oraz dynamicznych uwarunkowań lokalnych i regionalnych.

Obowiązek sporządzania planów ochrony dla parków krajobrazowych wynika z art. 18 ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1478 z późniejszymi zmianami). Zakres treści oraz podział planu na poszczególne operaty wynika z art. 20 ust. 4 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Z kolei sam tryb sporządzania planu, zakres wymaganych działań oraz możliwe formy i sposoby ochrony zasobów, tworów i składników przyrody reguluje rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 maja 2005 r. w sprawie sporządzania projektu planu ochrony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego, dokonywania zmian w tym planie oraz ochrony zasobów przyrodniczych (Dz. U. z 2005 r. Nr 94, poz. 794).

Organem sporządzającym plan jest Dyrektor Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Łódzkiego (ZPKWŁ), a wykonawcą opracowania Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska (NFOŚ) wraz z podwykonawcami.

1.2. Metodyka i zakres prac

1.2.1. Ogólne założenia prac nad Planem ochrony

Prace nad Planem ochrony Spalskiego Parku Krajobrazowego zostały zaplanowane w taki sposób, by z jednej strony spełnić wymogi formalne określone w rozporządzeniu Ministra Środowiska z 12 maja 2005 roku (Dz. U. Nr 94, poz. 794), a z drugiej odpowiedzieć na realne potrzeby wynikające z analizy aktualnego zagospodarowania terenu oraz rozpoznanych zagrożeń dla przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego Parku. Szczegółowe inwentaryzacje oraz oceny waloryzacyjne stanowiły

podstawę do wypracowania zintegrowanej strategii, która uwzględni specyfikę obszaru i ma charakter długofalowy. Choć dokumentacja opiera się na szerokim zakresie danych i analiz, jej charakter nie jest stricte naukowy. Plan ochrony, w tym także Operat zagospodarowania przestrzennego, nie został pomyślany jako pełna monografia przyrodnicza Parku. Jego rola polega przede wszystkim na wspieraniu procesów decyzyjnych i planistycznych, służących skutecznej ochronie zasobów oraz racjonalnemu kształtowaniu przestrzeni w granicach Spalskiego Parku Krajobrazowego. Prace nad wszystkimi szczegółowymi operatami przestrzennymi składały się z następujących etapów:

1. Etap wstępny - ocena stanu rozpoznania analizowanych komponentów (zagadnień) przestrzennych oraz zaplanowanie niezbędnych prac uzupełniających;
2. Etap charakterystyki i diagnozy stanu, obejmujący:
 - analizę dostępnych danych,
 - wykonanie uzupełniających badań inwentaryzacyjnych,
 - ocenę zachodzących zmian i ocenę skuteczności dotychczasowych sposobów ochrony,
 - analizę uwarunkowań ochrony,
 - identyfikację zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych.
3. Etap strategii ochrony, obejmujący:
 - określenie celów ochrony,
 - określenie zakresu prac rekomendowanych w celu ochrony analizowanych komponentów oraz monitorowania skuteczności podjętych działań,
 - określenie zasad i kierunków użytkowania obszaru Parku oraz propozycji ustaleń do dokumentów planistycznych i strategicznych różnych szczebli,
 - określenie propozycji uzupełnienia wiedzy dotyczącej analizowanych komponentów oraz propozycji ich wykorzystania w rozwoju funkcji turystycznych, rekreacyjnych i edukacyjnych Parku,
 - prognozę stanu analizowanych komponentów w perspektywie 20 lat w wariantcie pełnej realizacji ustaleń Planu ochrony oraz w wariantcie utrzymania dotychczasowych trendów, a także oszacowanie kosztów realizacji proponowanych działań.

1.2.2. Metodyka i zakres prac w odniesieniu do zagospodarowania przestrzennego

Działania podjęte w ramach opracowania Planu ochrony dla Spalskiego Parku Krajobrazowego zostały zaplanowane tak, aby z jednej strony wypełnić obowiązki wynikające z przepisów prawa, w szczególności wspomnianego już powyżej rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 12 maja 2005 r., a z drugiej odpowiedzieć na konkretne wyzwania, jakie niesie aktualny stan środowiska przyrodniczego i przestrzennego Parku. Szczególną uwagę poświęcono rozpoznaniu zagrożeń wynikających z postępujących procesów urbanizacyjnych, presji inwestycyjnych oraz rozdrobnienia przestrzennego, które mogą naruszać spójność krajobrazową i biologiczną tego chronionego obszaru. W toku prac skoncentrowano się także na określeniu tych aspektów zarządzania przestrzenią, które wymagają wzmocnienia poprzez adekwatne działania planistyczne i ochronne. Całość opracowania służy wyznaczeniu realistycznych, długofalowych kierunków postępowania, osadzonych w istniejącym systemie polityki przestrzennej i możliwych do wdrożenia w ramach obowiązujących oraz przyszłych dokumentów planistycznych i strategicznych.

Ważnym elementem przy konstruowaniu Planu ochrony Spalskiego Parku Krajobrazowego jest wyznaczenie stref ochronnych, które odzwierciedlają wewnętrzne zróżnicowanie przestrzenne Parku pod względem wartości przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych. Takie strefowanie pozwala na bardziej precyzyjne dopasowanie działań ochronnych do specyfiki poszczególnych obszarów,

umożliwiając różnicowanie form ochrony oraz stopnia ingerencji człowieka w zależności od lokalnych uwarunkowań. Przyjęta koncepcja stanowi punkt odniesienia dla zapisów zawartych w części strategicznej Operatu, ponieważ właśnie w oparciu o te strefy określono dopuszczalne sposoby użytkowania terenu oraz kierunki działań niezbędnych do zachowania ciągłości ekologicznej, wartości krajobrazowych i charakteru przestrzennego Parku jako całości.

W pierwszej kolejności przeprowadzono ocenę dostępności i jakości danych przestrzennych oraz informacji odnoszących się do kluczowych komponentów przestrzeni Parku, takich jak struktura użytkowania terenu, sieć osadnicza, system komunikacyjny czy istniejące formy ochrony przyrody. Następnie analizie poddano zarówno czynniki wewnętrzne (np. presję inwestycyjną, zmiany w użytkowaniu gruntów), jak i zewnętrzne (np. presję urbanizacyjną spoza granic Parku), mogące wpływać na stabilność i ciągłość procesów przyrodniczych. Istotnym elementem tego etapu było również rozpoznanie ograniczeń oraz potencjałów związanych z planowaniem przestrzennym i jego wpływem na ochronę wartości krajobrazowych i ekologicznych. Przeprowadzona diagnoza pozwoliła na całościowe rozpoznanie aktualnego stanu zagospodarowania, wskazanie głównych zagrożeń oraz wyodrębnienie kluczowych wyzwań planistycznych i ochronnych, przed jakimi stoi obszar Parku w kontekście intensyfikujących się przemian przestrzennych w województwie łódzkim.

Do opracowania Operatu wykorzystano zasób materiałów źródłowych, obejmujących zarówno literaturę naukową (w tym artykuły i monografie poświęcone rozwojowi gmin wchodzących w skład Parku), jak i dokumenty o charakterze praktycznym, takie jak raporty o stanie środowiska, opracowania regionalne, mapy tematyczne wraz z komentarzami oraz niepublikowane materiały eksperckie, w tym analizy branżowe, studia planistyczne i dokumentacja przestrzenna. Zakres tematyczny analiz został dostosowany do wymogów wynikających z procedury tworzenia Planu ochrony Spalskiego Parku Krajobrazowego. Warto jednak zaznaczyć, że w niektórych obszarach w procesie diagnostycznym napotkano trudności wynikające z ograniczonego dostępu do spójnych i aktualnych danych, ich rozproszenia lub zróżnicowanej wiarygodności, co może wpływać na możliwość pełnej i jednoznacznej oceny wybranych zagadnień przestrzennych i środowiskowych. Cennym źródłem informacji na temat obecnego zagospodarowania przestrzennego obszaru Spalskiego Parku Krajobrazowego pozostają również obowiązujące do końca czerwca 2026 roku studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin. Choć formalnie obejmują one cały teren Parku, ich charakter nie jest wiążący, ponieważ studia nie stanowią prawa miejscowego. Są natomiast podstawą do wskazywania ogólnych kierunków rozwoju przestrzennego jednostek samorządu terytorialnego. W związku z planowaną reformą systemu planowania przestrzennego, dokumenty te zostaną zastąpione przez nowe narzędzia, t.j. plany ogólne oraz strategie rozwoju lokalnego i ponadlokalnego, które docelowo będą odgrywać kluczową rolę w kształtowaniu polityki przestrzennej.

Na potrzeby opracowania charakterystyki społeczno-gospodarczej SpPK oraz jego otuliny, zgromadzono i poddano analizie szeroki zakres danych pochodzących z wielu źródeł. Wśród nich znalazły się:

- dane i materiały pozyskane bezpośrednio od jednostek samorządu terytorialnego, w szczególności od urzędów gmin położonych w granicach Spalskiego Parku Krajobrazowego oraz jego otuliny,
- dane statystyczne pozyskane z zasobów Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS), obejmujące m.in. strukturę demograficzną, sektorową aktywność zawodową i stopień urbanizacji,

- zasoby pochodzące z oficjalnych serwisów internetowych, a także z innych specjalistycznych portali tematycznych poświęconych zagadnieniom ochrony środowiska i planowania przestrzennego,
- informacje przestrzenne dostępne na dedykowanych platformach mapowych, takich jak: *geoportal.gov.pl*, *mapa.inspire-hub.pl*, *geoserwis.gdos.gov.pl*, *bdl.lasy.gov.pl*, jak również inne źródła danych geoprzestrzennych o charakterze referencyjnym i tematycznym.

Pozyskane informacje umożliwiły opracowanie kompleksowej analizy społeczno-gospodarczej, będącej istotnym elementem diagnozy zawartej w Operacie zagospodarowania przestrzennego. Szczególny nacisk położono na identyfikację i ocenę wpływu procesów urbanizacyjnych na ład przestrzenny Parku oraz jego otuliny, co pozwoliło lepiej zrozumieć dynamikę zmian oraz czynniki kształtujące aktualne i przyszłe zagospodarowanie tego obszaru.

W sytuacjach, gdy dostępne źródła informacji okazały się niekompletne, niespójne lub przestarzałe, podjęto działania uzupełniające mające na celu ich weryfikację i aktualizację. Przeprowadzono wizje lokalne w najważniejszych pod względem przestrzennym i przyrodniczym częściach Spalskiego Parku Krajobrazowego, a także zorganizowano bezpośrednie konsultacje z przedstawicielami gminnych jednostek samorządowych. Kluczowe znaczenie miała współpraca z osobami zajmującymi się planowaniem przestrzennym, gospodarką gruntami, ochroną środowiska i rolnictwem, co pozwoliło pozyskać istotne informacje niedostępne w dokumentach urzędowych. W wyniku tych działań udało się skompilować aktualny i spójny zestaw danych, który stał się podstawą dalszych analiz, ocen prognostycznych oraz opracowania propozycji działań ochronnych ukierunkowanych na zachowanie wartości przestrzennych i funkcjonalnych Parku.

Operat zagospodarowania przestrzennego zrealizowany został wg następującego schematu metodycznego:

1. Analiza dostępnych publikacji i innych niepublikowanych opracowań dotyczących zagospodarowania przestrzennego.
2. Zebranie i analiza informacji nt. wszelkich form zagospodarowania przestrzennego obszaru Parku oraz powiatów i gmin położonych na jego obszarze, w szczególności ze źródeł statystycznych, ewidencyjnych i archiwalnych.
3. Analiza zawartości studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin obejmujących obszar SpPK i jego otuliny oraz uchwalonych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z obszaru Parku i otuliny,
4. Przeprowadzenie wizji terenowych, dokumentujących stan zagospodarowania przestrzennego Parku i jego otuliny.
5. Weryfikacja i usystematyzowanie zebranych informacji w postaciach tabelarycznej, katalogowej, fotograficznej i kartograficznej.
6. Adaptacja dla potrzeb Operatu zagospodarowania przestrzennego materiałów z innych operatów sporządzanych na potrzeby planu ochrony Parku w celu zapewnienia spójności diagnozy przestrzennej.
7. Opracowanie diagnozy stanu zagospodarowania przestrzennego w układzie opisowym.
8. Identyfikacja i analiza zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych Parku, wynikających z aktualnego stanu zagospodarowania przestrzennego oraz planowanych zmian.
9. Analiza uwarunkowań rozwoju przestrzennego, w tym z uwzględnieniem diagnozy elementów środowiska określonych w innych operatach szczegółowych.

10. Wskazanie celów rozwojowych w odniesieniu do zdiagnozowanych zagrożeń w Parku oraz na zewnątrz jego granic.
11. Określenie niezbędnych działań planistycznych i organizacyjnych, których realizacja stanowi warunek skutecznego wdrożenia celów ochrony i zrównoważonego rozwoju Parku, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeby aktualizacji lokalnych dokumentów planistycznych oraz intensyfikacji współpracy pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego.

1.3. Zespół autorski

Autorami niniejszego opracowania są:

- dr hab. Dominik Drzazga – kierownik zespołu, pracownik Katedry Zarządzania Miastem i Regionem Uniwersytetu Łódzkiego, ekspert w zakresie planowania przestrzennego, rozwoju lokalnego i urbanistyki, prezes Oddziału Towarzystwa Urbanistów Polskich, członek Regionalnej Rady Ochrony Przyrody w Łodzi;
- dr Dorota Sikora-Fernandez - pracownica Katedry Zarządzania Miastem i Regionem Uniwersytetu Łódzkiego, ekspertka rozwoju lokalnego, zarządzania w JST, członkini Towarzystwa Urbanistów Polskich.

Zespół autorski posiada szerokie doświadczenie w sporządzaniu dokumentów strategicznych, planistycznych i diagnostycznych. Członkowie zespołu są autorami wielu publikacji (książek, monografii, artykułów naukowych) polskich i obcojęzycznych w zakresie rozwoju lokalnego, zarządzania strategicznego, planowania przestrzennego. Prowadzą także badania naukowe w tych obszarach.

1.4. Ogólna charakterystyka Parku

Spalski Park Krajobrazowy powołany został rozporządzeniem Wojewody Piotrkowskiego Nr 4/95 z dnia 5 października 1995 r., opublikowanym w Dzienniku Urzędowym Województwa Piotrkowskiego Nr 15 poz. 113 z 1995 r. Był to trzeci powołany park krajobrazowy na terenie byłego województwa piotrkowskiego, wchodzący ówczesnie wraz z Sulejowskim Parkiem Krajobrazowym i Przedborskim Parkiem Krajobrazowym do Zespołu Nadpilicznych Parków Krajobrazowych z siedzibą w Moszczenicy. Obecnie funkcjonuje w ramach Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Łódzkiego. W dniu 13 lipca 2006 r. weszło w życie Rozporządzenie Nr 26/2006 Wojewody Łódzkiego w sprawie Spalskiego Parku Krajobrazowego. Rozporządzenie to zostało zaskarżone do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi i w 2015 roku uznane za nieważne. W dniu 25 listopada 2025 Sejmik Województwa Łódzkiego przyjął uchwałę w sprawie Spalskiego Parku Krajobrazowego, która po opublikowaniu będzie formalnie stanowić podstawę jego funkcjonowania.

Uchwalona 25 listopada 2025 r. uchwała ws. Spalskiego Parku Krajobrazowego określa następujące cele ochrony:

1. Cele ogólne, wyznaczające główne kierunki ochrony Parku:

- 1) zachowanie struktury przyrodniczej kompleksów leśnych stanowiących pozostałość Puszczy Pilickiej;*
- 2) zachowanie cennych przyrodniczo siedlisk przyrodniczych, siedlisk zwierząt, roślin i grzybów, form geomorfologicznych, walorów kulturowych i krajobrazowych;*
- 3) ochrona i kształtowanie cennego krajobrazu leśno – łąkowo – polnego doliny Pilicy i jej dopływów na odcinku od Tomaszowa Mazowieckiego do granicy województwa łódzkiego.*

2. Cele ochrony wartości przyrodniczych:

- 1) zachowanie trwałości ekosystemów leśnych i odtwarzanie różnorodności biocenoz leśnych zgodnie z uwarunkowaniami siedliskowymi;*
- 2) ochrona ekosystemów wodnych i wodno-błotnych, w tym obszarów źródliskowych, starorzeczy, łągów, torfowisk;*
- 3) ochrona bioróżnorodności na poziomie ekosystemów;*
- 4) ochrona fauny, flory i grzybów;*
- 5) ochrona różnorodności krajobrazowej Parku, w tym mozaiki krajobrazów leśnych, łąkowych i dolinowych.*

3. Cele ochrony wartości historycznych i kulturowych:

- 1) ochrona tożsamości kulturowej obszaru;*
- 2) ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego;*
- 3) odtwarzanie i ożywianie lokalnych tradycji.*

4. Cele ochrony walorów krajobrazowych:

- 1) zachowanie i ochrona zespołów krajobrazu otwartego doliny Pilicy;*
- 2) ochrona wyróżniających się w środowisku wizualnym form geomorfologicznych, w tym strefy krawędziowej doliny Pilicy;*
- 3) zachowanie charakterystycznych dla regionu krajobrazów kulturowych, związanych z tradycyjnymi sposobami gospodarowania na terenach Parku;*
- 4) przywracanie obszarom o krajobrazie niekorzystnie przekształconym ich potencjalnych walorów krajobrazowych i przyrodniczych;*
- 5) zachowanie i tworzenie mozaiki krajobrazów we wnętrzach widokowych;*
- 6) kształtowanie różnorodnej struktury ekologicznej krajobrazu;*
- 7) zachowanie atrakcyjnych panoram i dominant (jako elementów ekspozycji biernej).*

Spalski Park Krajobrazowy położony jest w południowo – wschodniej części województwa łódzkiego, na styku dwóch powiatów: opoczyńskiego i tomaszowskiego oraz gmin: Tomaszów Mazowiecki, Inowódz, Lubochnia, Opoczno, Poświętne, Rzeczyca oraz miasta Tomaszowa Mazowieckiego i Inowódź. Park obejmuje obszar o powierzchni 13 110 ha. Aby izolować obszar SpPK od negatywnych wpływów na środowisko przyrodnicze wyznaczona została otulina zewnętrzna o powierzchni 22 590 ha oraz otulina wewnętrzna o powierzchni 1 544 ha. Otulina SpPK obejmuje: gminy Tomaszów Mazowiecki, Czerniewice, Inowódz, Lubochnia, Rzeczyca i Drzewica oraz miasta Tomaszowa Mazowieckiego i Inowódź. Z chwilą wejścia w życie nowej uchwały powierzchnia Parku zmieni się na 13 156 ha, a otuliny na 24 096 ha.

W podziale fizycznogeograficznym (Solon i in. 2018) Spalski Park Krajobrazowy wraz ze strefą ochronną obejmuje obszar położony w granicach mezoregionów: Równina Piotrowska (318.84), Dolina Białobrzaska (318.85), Równina Radomska (318.86) i Wzgórza Opoczyńskie (342.12). Taka lokalizacja sprawia, że obszar Parku stanowi strefę przejściową pomiędzy regionami o cechach nizinnych i lekko wyżynnych.

Spalski Park Krajobrazowy należy do najbardziej cenionych obszarów rekreacyjno-turystycznych w regionie łódzkim, łącząc wyjątkowe walory przyrodnicze z bogatym dziedzictwem kulturowym. Jego atrakcyjność wynika z obecności cennych fragmentów przyrody, takich jak pozostałości dawnej Puszczy Pilickiej, malownicza dolina rzeki Pilicy, liczne rezerваты przyrody, występowanie chronionych gatunków roślin i zwierząt, a także obecność Ośrodka Hodowli Żubrów. Uzupełnieniem tego naturalnego potencjału są zabytkowe parki, pomniki przyrody oraz interesujące formy zagospodarowania krajobrazu kulturowego. Równie istotnym składnikiem tożsamości tego obszaru są jego wartości historyczne i kulturowe, których obecność wyraźnie podnosi rangę Parku jako przestrzeni o znaczeniu nie tylko przyrodniczym, ale również symbolicznym i edukacyjnym. Znaczną wartość przedstawiają zabytki architektury i materialne ślady przeszłości, począwszy od średniowiecznych początków miejscowości Inowłódz i Rzezzyca, aż po barokowy kompleks klasztorny filipinów w Studziannie-Poświętnem, który przez wieki pełnił funkcję ważnego ośrodka pielgrzymkowego. Zestawienie różnorodnych form dziedzictwa naturalnego i kulturowego sprawia, że teren Parku jest miejscem o wyjątkowym potencjale turystycznym i edukacyjnym, zarówno w skali regionalnej, jak i ponadlokalnej.

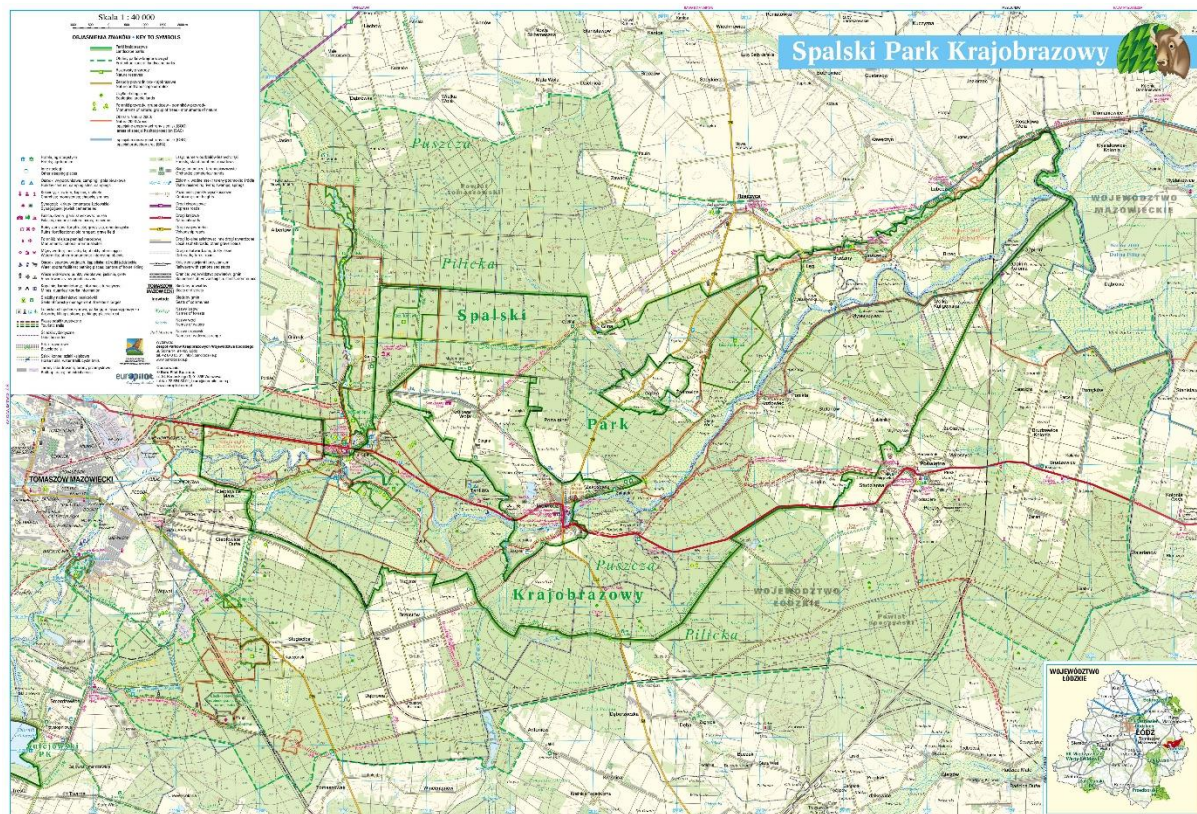
Spalski Park Krajobrazowy wyróżnia się bogatym dziedzictwem kulturowym, które wynika zarówno z jego położenia na dawnym szlaku handlowym i komunikacyjnym, jak i z wielowiekowej historii nadpilickich miejscowości. Dolina Pilicy była naturalnym korytarzem osadniczym i granicznym, co ukształtowało mozaikę wpływów administracyjnych i społecznych. Najstarsze ślady zasiedlenia sięgają Inowłódza z IX wieku p.n.e., który od wczesnych dziejów pełnił rolę strategiczną i gospodarczą, stanowiąc miejsce przeprawy przez rzekę, ośrodek targowy i punkt poboru ceł. Za panowania Kazimierza Wielkiego miasto zostało umocnione i zyskało nowy układ przestrzenny, a jego położenie na ważnym szlaku handlowym sprzyjało rozwojowi rzemiosła, w tym piwowarstwa, oraz splawowi drewna i płodów rolnych Pilicą.

Inowłódz zapisał się w historii jako miejsce zjazdów książęcych, siedziba kasztelanii oraz rezydencja królowej Bony. Zniszczony w czasie potopu szwedzkiego, w XIX wieku odrodził się jako znane uzdrowisko, pełne letniskowych willi i urzędzeń rekreacyjnych, co zapoczątkowało jego funkcję wypoczynkową. Z miejscowością związany jest także Julian Tuwim, który spędzał tu wakacje i opisał jej urok w „Kwiatach polskich”. Silne tradycje kurortu posiada również Spała, rozwijająca się od XVII wieku dzięki młynowi i foluszowi rodu Spałów. Od końca XIX wieku była ulubionym miejscem polowań carów, którzy wzniesli tu rezydencję otoczoną rozległym parkiem z unikatowym drzewostanem. W okresie międzywojennym Spała stała się reprezentacyjną siedzibą prezydentów RP i miejscem licznych uroczystości państwowych, pozostawiając po sobie zespół charakterystycznych obiektów – od „pałacyku szwajcarskiego” po dawne koszaży kozackie i strażnicę prezydencką. Wszystkie te elementy tworzą bogaty kulturowy pejzaż Spalskiego Parku Krajobrazowego.

Obszar Spalskiego Parku Krajobrazowego i jego otuliny wyróżnia się wyjątkowo bogatym dziedzictwem kulturowym, rozwijanym tu od wielu stuleci. Jego wartość wiąże się przede wszystkim ze strategicznym położeniem nad Pilicą oraz z długą historią osadnictwa, szczególnie w Inowłodzu, jednej z najstarszych nadpilickich miejscowości. Zachowane obiekty kultury materialnej mają zróżnicowany charakter i obejmują zarówno zabytki o znaczeniu krajowym, jak i regionalnym i lokalnym. Do najważniejszych należą kościoły św. Idziego – jeden z najstarszych fundowanych kościołów w Polsce, ruiny zamku Kazimierza Wielkiego w Inowłodzu, a także zespoły zabytkowe Spały i klasztoru w Studziannie-Poświętnem. Silnie reprezentowana jest architektura sakralna, w tym kościoły w Inowłodzu, Rzezzycy i Spale oraz rozbudowany kompleks filipinów w Studziannie-Poświętnem – jeden z głównych ośrodków kultu religijnego w Polsce, znany z cudownego obrazu Matki Bożej Studziańskiej. Ważną część

krajobrazu kulturowego tworzą też zabytkowe układy dworsko-parkowe w Rzeszycy, Grotowicach i Spale, z zachowanymi historycznymi kompozycjami zieleni i cennym drzewostanem.

Na terenie Parku znajduje się również wiele obiektów techniki, takich jak most w Spale, młyny wodne czy wieża ciśnień, a także liczne miejsca pamięci związane z wydarzeniami II wojny światowej oraz walkami oddziału majora „Hubala”. Istotnym elementem kulturowego dziedzictwa są także liczne okopy, transzeje i umocnienia z okresu I i II wojny światowej oraz rozległe kompleksy bunkrów z lat 1940–1944. Zachowane schrony w Konewce, Inowłodzu, Teofilowie czy Luboczy, o różnorodnych funkcjach wojskowych, stanowią ważne świadectwo militarnej historii regionu i do dziś tworzą charakterystyczny element krajobrazu kulturowego nad Pilicą.

Ryc. 1. Położenie Spalskiego Parku Krajobrazowego

Źródło: PKWŁ, <https://parkilodzkie.pl/npk/spalski-pk/mapy> data dostępu: (12.11.2025 r.)

Park charakteryzuje się wysokim stopniem zachowania naturalnych cech krajobrazu oraz znacznym bogactwem i zróżnicowaniem biologicznym. Obejmuje dolinę rzeki Pilicy wraz z przyległymi, szczególnie cennymi przyrodniczo obszarami. W granicach Parku przeważają tereny leśne (ok. 60%), ale znaczny udział mają też użytki rolne (ok. 30%). Pozostałe % powierzchni przypada na tereny zainwestowane i wody.

2. OCENA DOTYCHCZASOWEGO STANU ROZPOZNANIA

2.1. Ogólna charakterystyka stanu wiedzy

Poziom dostępnych informacji dotyczących Spalskiego Parku Krajobrazowego, uwzględnionych przy opracowaniu niniejszego operatu zagospodarowania przestrzennego, można ocenić jako wystarczający do przeprowadzenia pogłębionej analizy. Choć zebrane dane nie obejmują w sposób kompletny całego obszaru Parku i jego otuliny, ich zakres obejmujący materiały planistyczne, dokumenty strategiczne, statystyki oraz opracowania branżowe zapewnia podstawę do przygotowania spójnej diagnozy przestrzennej.

Spalski Park Krajobrazowy obejmuje tereny administracyjnie należące do gmin w powiatach opoczyńskim i tomaszowskim, co determinuje konieczność odwołania się do wielu obowiązujących dokumentów planistycznych i strategicznych na poziomie lokalnym i regionalnym. Na potrzeby operatu przeanalizowano przede wszystkim studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin Tomaszów Mazowiecki, Inowódz, Lubochnia, Opoczno, Poświętne, Rzeczyca oraz miasta Tomaszów Mazowiecki, a także miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Ważnym odniesieniem są również nowe instrumenty planistyczne wynikające z reformy systemu planowania przestrzennego, głównie przygotowywane plany ogólne. Dokumenty te tworzą podstawę kształtowania polityki przestrzennej oraz ukierunkowują działania ochronne i rozwojowe w obrębie Parku i strefy jego oddziaływania.

Z uwagi na opisany wyżej podział administracyjny oraz brak formalnego ujęcia Spalskiego Parku Krajobrazowego jako jednolitego obszaru funkcjonalno-przestrzennego w dokumentach strategicznych i planistycznych na poziomie lokalnym oraz ponadlokalnym, teren Parku nie jest traktowany jako spójna jednostka zarządzania przestrzenią. W praktyce oznacza to, że polityka przestrzenna kształtowana jest odrębnie w każdej z gmin obejmujących obszar Parku i jego otuliny, na podstawie samodzielnie przyjmowanych dokumentów, takich jak studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a w przyszłości również plany ogólne.

Brak trwałych, instytucjonalnie umocowanych form współdziałania pomiędzy gminami prowadzi do znaczących rozbieżności w wyznaczanych kierunkach rozwoju przestrzennego oraz w sposobie kształtowania struktur funkcjonalno-przestrzennych. Widoczne są także różnice w podejściu do kluczowych zagadnień, takich jak ochrona środowiska, ład przestrzenny, gospodarowanie krajobrazem czy ograniczanie presji urbanizacyjnej. Taka mozaikowość działań planistycznych utrudnia realizację jednolitych, ponadlokalnych koncepcji ochrony przyrody i krajobrazu oraz osłabia możliwość wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w skali całego Parku i jego otuliny. Wskazuje to na potrzebę pogłębionej współpracy międzygminnej oraz lepszego powiązania polityk przestrzennych z celami ochrony wartości przyrodniczych i kulturowych SpPK.

Podstawę materiału źródłowego wykorzystanego w analizie przestrzennej Spalskiego Parku Krajobrazowego stanowią przede wszystkim dokumenty planistyczne i strategiczne przygotowywane przez gminy położone w granicach Parku oraz jego otuliny. Kluczowe znaczenie mają w szczególności studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz, w gminach, które już je uchwaliły, plany ogólne wprowadzone w ramach reformy systemu planowania przestrzennego. Zestaw tych materiałów uzupełniają lokalne strategie rozwoju, gminne programy rewitalizacji oraz inne dokumenty o charakterze operacyjnym, służące realizacji działań przestrzennych i inwestycyjnych.

Zgromadzony materiał planistyczny charakteryzuje się jednak znacznym zróżnicowaniem pod względem zakresu, jakości i aktualności zawartych w nim danych oraz ustaleń. Różnice te widoczne są zarówno w poziomie szczegółowości diagnoz przestrzennych, jak i w stopniu integracji zagadnień ochrony przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego z kierunkami rozwoju funkcjonalno-przestrzennego jednostek samorządowych. Brakuje spójności w podejściu do kluczowych obszarów problemowych oraz jednolitych standardów delimitacji i zagospodarowania przestrzeni cennej przyrodniczo.

Istotną wartość analityczną przedstawiają także strategie rozwoju gmin, które zawierają szczegółowe modele struktury funkcjonalno-przestrzennej. Materiały te umożliwiają rozpoznanie kluczowych kierunków przemian, wskazanie obszarów szczególnie istotnych z perspektywy ochrony i zagospodarowania, a także ocenę wzajemnych relacji funkcjonalnych pomiędzy jednostkami osadniczymi a terenami otwartymi. Zebrane w ten sposób informacje stanowią ważny element budowy kompleksowej diagnozy przestrzennej Parku i jego otuliny oraz wspierają formułowanie zaleceń o charakterze ponadlokalnym, służących utrzymaniu ładu przestrzennego i ochronie walorów krajobrazowych tego obszaru.

Analiza dostępnej literatury dotyczącej planowania i zagospodarowania przestrzennego obszarów chronionych wskazuje, że mimo rosnącej liczby badań poświęconych ochronie środowiska, krajobrazu i zrównoważonemu rozwojowi, kompleksowe ujęcia obejmujące całe parki krajobrazowe są wciąż nieliczne. Brakuje zwłaszcza opracowań, które w sposób systemowy oceniałyby konsekwencje braku koordynacji polityk przestrzennych na terenach zarządzanych przez wiele gmin. Jest to kwestia szczególnie ważna w przypadku parków krajobrazowych, które cechują się złożoną strukturą instytucjonalną, dużym zróżnicowaniem funkcjonalnym oraz wysoką wrażliwością środowiskową, a tym samym wymagają zintegrowanych działań planistycznych.

Tę lukę badawczą należy uznać za istotną, zwłaszcza w kontekście narastającej presji urbanizacyjnej, rosnących potrzeb w zakresie ochrony zasobów krajobrazowych i przyrodniczych oraz konieczności poszukiwania zintegrowanych i terytorialnie adekwatnych narzędzi planistycznych, zdolnych do harmonizacji celów ochrony i rozwoju. Brak takiego podejścia pogłębia ryzyko fragmentaryzacji decyzji planistycznych, prowadząc do utraty spójności przestrzennej i funkcjonalnej obszarów objętych ochroną krajobrazową. Luka ta ma szczególne znaczenie w warunkach narastającej presji urbanizacyjnej oraz rosnących wymagań dotyczących ochrony zasobów krajobrazowych i przyrodniczych. Wymusza to poszukiwanie zintegrowanych, dostosowanych terytorialnie narzędzi planistycznych, które pozwolą skutecznie godzić cele ochrony i rozwoju. Brak takiego podejścia zwiększa ryzyko rozdrobnienia decyzji planistycznych, co w konsekwencji prowadzi do osłabienia spójności przestrzennej i funkcjonalnej obszarów objętych ochroną krajobrazową.

2.2. Zestawienie dostępnego piśmiennictwa oraz ocena zasobów informacji pod kątem ich przydatności do potrzeb Operatu

Opracowanie operatu przestrzennego dla Spalskiego Parku Krajobrazowego opiera się o zarówno o źródła obejmujące obowiązujące dokumenty planistyczne i strategiczne, a także akty prawne oraz istniejące publikacje naukowe. Tabela 1 przedstawia wykaz formalnych dokumentów wykorzystywanych w operacie.

Tab. 1. Zestawienie opracowań planistycznych, strategicznych oraz aktów prawnych w odniesieniu do operatu zagospodarowania przestrzennego SpPK

L.p.	Opracowanie	Uwagi
1.	Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030. Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi. Uchwała nr XVIII/218/2025 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 23.IX.2025 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030 (Dz.Urz. Woj.Łódz. z dnia 7.X.2025 r., poz. 9379)	Dokument strategiczny niezbędny do diagnozy zagospodarowania przestrzennego
2.	Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, na terenie których znajduje się SpPK	Opracowania lokalne, obecnie obowiązujące
3.	Strategie rozwoju gmin i powiatów położonych w SpPK	Dokumenty strategiczne niezbędne do diagnozy zagospodarowania przestrzennego
4.	Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego	Zawiera uwarunkowania rozwoju przestrzennego województwa łódzkiego w kontekście rozwoju celów i sposobów zagospodarowania przestrzennego
5.	Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478 z późn. zm.)	Akt prawny
6.	Audyt Krajobrazowy Województwa Łódzkiego (Uchwała nr XIII/150/25 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 15 kwietnia 2025 r. w sprawie uchwalenia Audytu krajobrazowego województwa Łódzkiego)	Wyznaczone krajobrazy priorytetowe oraz sformułowane rekomendacje i wnioski dotyczące ochrony krajobrazów priorytetowych i krajobrazów położonych w obrębie obszarów chronionych
9.	Programy ochrony środowiska w gminach, na terenie których położony jest SpPK	Zawierają szczegółowe zasady i cele ochrony zasobów naturalnych, monitorowania ich stanu oraz podejmowania działań w celu poprawy jakości środowiska częściowo przydatne dla oceny zagospodarowania
10.	Program ochrony środowiska województwa łódzkiego na lata 2025-2028 z perspektywą do 2032, przyjęty Uchwałą Nr XIII/160/25 z dnia 15 kwietnia 2025 r. Sejmik Województwa Łódzkiego	Zawiera szczegółowe zasady i cele ochrony zasobów naturalnych, monitorowania ich stanu oraz podejmowania działań w celu poprawy jakości środowiska częściowo przydatne dla oceny zagospodarowania
12.	Rozporządzenie Nr 4/95 Wojewody Piotrkowskiego z dnia 5 października 1995 r. w sprawie utworzenia Spalskiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. Woj. Piotrkowskiego Nr 15, poz. 113 z 13 października 1995 r.)	Akt prawny

14	Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 maja 2005 roku w sprawie sporządzania projektu planu ochrony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego, dokonywania zmian w tym planie oraz ochrony zasobów, tworów i składników przyrody (Dz. U. z 2005 r. Nr 94, poz. 794)	Akt prawny
----	---	------------

W toku prac dokonano również analizy literatury przedmiotu, obejmującej publikacje naukowe dotyczące planowania przestrzennego w odniesieniu do funkcjonowania i rozwoju parków krajobrazowych. Uwzględniono w szczególności opracowania dotyczące wzajemnych relacji między funkcjami przyrodniczymi, osadniczymi i rekreacyjnymi oraz teksty opisujące wyzwania związane z polityką przestrzenną na obszarach poddanych presji urbanizacyjnej, infrastrukturalnej czy turystycznej. Zgromadzony materiał umożliwił rozpoznanie dominujących kierunków badań oraz wskazanie istotnych luk, co stało się ważnym punktem odniesienia dla dalszych analiz prowadzonych w operacie Spalskiego Parku Krajobrazowego.

Tab. 2. Zestawienie dostępnej literatury z analizą przydatności na potrzeby sporządzenia Operatu zagospodarowania przestrzennego dla SpPK

Lp.	Pozycja bibliograficzna	Opis przydatności
1.	Bezowska G., Przyrodnicze czynniki lokalizacji miejscowości wypoczynkowych w regionie łódzkim, w: M. Strzyż (red.), Perspektywy rozwoju regionu w świetle badań krajobrazowych Problemy Ekologii Krajobrazu PAEK, 2004, Kielce, s. 181-188	Omawia potencjał rekreacyjny i czynniki środowiskowe kształtujące rozwój funkcji turystycznych na obszarze Parku
2.	Drzazga, D. (2019). Planowanie przestrzenne jako instrument ochrony interesów publicznych. In Zarządzanie rozwojem współczesnych miast. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.	Omawia rolę planowania przestrzennego jako narzędzia ochrony interesu publicznego, co ma znaczenie przy projektowaniu aktów planistycznych dla Parku.
3.	Dubel, K., Głowacki, M., Jurszczyszyn-Pieczonka, M. 2002. Wdrażanie racjonalnej gospodarki w parku krajobrazowym. [w:] K. Zimniewicz (Red.), Zarządzanie parkiem krajobrazowym w warunkach zrównoważonego rozwoju (s. 96–114). Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.	Zasady racjonalnej gospodarki w parkach krajobrazowych
4.	Fogel A. 2011. Prawna ochrona przyrody w lokalnym planowaniu przestrzennym. IGPiM, Warszawa.	Skutki planistyczne występowania prawnych form ochrony przyrody
5.	Fogel A. (red.), 2014. Ograniczenia w zabudowie i zagospodarowaniu terenu a ład przestrzenny. Przepisy odrębne wobec ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. IGPiM, Warszawa.	Skuteczność planowania przestrzennego w zachowaniu ładu przestrzennego

6.	Gorzym-Wilkowski Waldemar A. 2016. Plan ochrony jako plan zagospodarowania przestrzennego obszarów cennych przyrodniczo. Barometr Regionalny, nr 2, 117-126.	Rola planów ochrony w kontekście planowania przestrzennego obszarów chronionych w Polsce
7.	Bernatek A., (2011), Ocena wdrażania koncepcji korytarzy ekologicznych do planów zagospodarowania przestrzennego województw, Agencja Wydawnicza EkoPress, Kraków - raport	przedstawia analizę stopnia uwzględniania i skuteczności wdrażania koncepcji korytarzy ekologicznych w dokumentach planistycznych na poziomie województw
8.	Kafar D., Pawlik K., 2024. Plan ogólny. Podstawa planowania przestrzennego w gminie. Wyd. C.H. BECK. Warszawa	Zakres formalny i proces tworzenia planu ogólnego
9.	Kozar, S. (2015). GIS w ochronie przyrody.	Potencjał GIS jako narzędzia zarządzania obszarami chronionymi na przykładzie SpPK
10.	Milecka M., Różańska A. (2010). Piliczańskie parki krajobrazowe - idea ochrony a praktyka. <i>Architektura Krajobrazu</i> , 1, s. 4-10.	analizuje różnice między ideą ochrony krajobrazu a realnymi działaniami podejmowanymi na terenie Spalskiego i Sulejowskiego Parku Krajobrazowego
11.	Nowak M., Tokarzewska-Żarna Z. 2016. Ustawa krajobrazowa, rewitalizacyjna i metropolitarna. Komentarz do przepisów o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Wyd. C.H BECK, Warszawa.	Komentarz do ustawy krajobrazowej i rewitalizacyjnej
12.	Różańska A., Milecka M. (2009), Walory turystyczne Spalskiego Parku Krajobrazowego. <i>Nauka Przyroda Technologie</i> , 3(1), s. 34.	przedstawia najważniejsze atrakcje przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe Parku
13.	Sawicki B., Harasimiuk M. (red.), 2014, Rola obszarów chronionych w rozwoju edukacji, turystyki i gospodarki, Wydawnictwo Frel, Warszawa, ss. 336	Znaczenie obszarów chronionych w kontekście edukacyjnym i gospodarczym.
14.	Szostak M., Kowalik, A., (2017), Projekt rewitalizacji Spały–opracowanie z wykorzystaniem cyfrowych ortofotomap oraz danych z lotniczego skanowania laserowego. <i>Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji</i> , 29.	Opisuje wykorzystanie nowoczesnych technologii geoinformacyjnych (ortofotomap i skaningu laserowego LiDAR) do opracowania koncepcji rewitalizacji Spały, z naciskiem na ochronę i harmonijny rozwój jej przestrzeni krajobrazowej
15.	Szulczewska, B. (2008). Koncepcja planu ochrony a planowanie przestrzenne gmin i regionów. <i>Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej</i> , 10(3), 240–251.	Relacje między koniecznością ochrony walorów przyrodniczych a planowaniem zagospodarowania przestrzennego
16.	Szulczewska B., 2008, Planowanie przestrzenne a ochrona przyrody. [w:] Ochrona przyrody. Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, nr 10, Warszawa: 57–79.	Relacje między koniecznością ochrony walorów przyrodniczych a planowaniem zagospodarowania przestrzennego

17.	Świetlik M. (red.), 2024. Plan ogólny miasta, gminy. Poradnik. Wolters Kluwer, Warszawa	Zakresu formalny i proces tworzenia planu ogólnego
18.	Tabor J., (2001). Uwarunkowania przyrodnicze inwestycji łączącej miejscowości Spała i Ciebtowice Duże w strefę produkcyjną zaawansowanych technologii, <i>Kraska. Biuletyn Mazowieckiego Towarzystwa Ochrony Fauny</i> , (2 [07]), s. 31-32.	Analizuje wpływ planowanej inwestycji na środowisko przyrodnicze okolic Spały, zwracając uwagę na konieczność zachowania równowagi między rozwojem gospodarczym a ochroną cennych ekosystemów Spalskiego Parku Krajobrazowego
19.	Tomczak, A., Sowa, D. (2011). Ochrona przyrody jako wyznacznik kształtowania przestrzeni. W: D. Kawałko, A. Radecki, A. Stasiak (red.), <i>Prawo ochrony przyrody a wolność gospodarcza</i> (s. 153–167). Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.	Wpływ przepisów o ochronie przyrody na planowanie przestrzenne
20.	Warczeńska, B., Szewrański, S., Mastalska-Cetera, B. (2015). Zrównoważony rozwój gmin leżących w granicach parku krajobrazowego. Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu.	Integracja ochrony środowiska z rozwojem lokalnym w gminach położonych na obszarach parków krajobrazowych
21.	Wycichowska, B. (2009). Optymalizacja działań prewencyjnych na rzecz ochrony ograniczonych zasobów krajobrazu polskiej wsi. <i>Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego</i> , (12), 248-256.	Działania prewencyjne w zakresie ochrony krajobrazu wiejskiego
22.	Zaremba A. 2013. Planistyczne aspekty polityki przestrzennej a podstawy ochrony środowiska w kontekście zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. <i>Journal of Agribusiness and Rural Development</i> , 2(28).	Relacje między instrumentami prawnymi planowania przestrzennego a ochroną środowiska